

len van een zo volledig mogelijke iconografie van de admiraal, wist de auteur te verwezenlijken. De veertien portretten die hij heeft opgespoord, zijn, naast vele andere illustraties, in dit fraai uitgegeven boek afgebeeld. Niettemin is het jammer dat de auteur met het rijke materiaal over deze boeiende persoonlijkheid uit dit bewogen tijdvak niet meer heeft gedaan, dat hij het documentaire niveau niet wist te overstijgen. Aan een echte biografie van admiraal VerHuell blijft zodoende nog steeds behoefte.

A. J. C. M. Gabriëls

T. Hermans, L. Vos, L. Wils, ed., *The Flemish Movement. A documentary history 1780-1990* (Historica Lovaniensia 246; Londen-Atlantic Highlands, NJ: The Athlone press, 1992, xii + 476 blz., £40,-, ISBN 0 485 11368 6).

Voor het eerst vinden we een reeks van maar liefst 69 documenten afkomstig uit twee eeuwen geschiedenis van de Vlaamse beweging in een Engelse vertaling. De korte inleiding van Lode Wils verschaft een historische achtergrond, waarbij regelmatig naar de opgenomen teksten wordt verwezen.

De keuze van de teksten is breed en omvat politieke, economische, sociale en culturele facetten van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Zij laten de tegenstellingen en spanningen zien tussen zowel de Vlaamse en Waalse gemeenschap, als tussen Vlaanderen en België. En al zien we hoe telkens gepoogd werd en wordt om de conflicten op democratische wijze tot een oplossing te brengen, we zien ook hoe dat in de loop van de twintigste eeuw steeds moeilijker verliep en ook niet altijd gelukte. De taalstrijd ging alle terreinen van het leven in deze politieke gemeenschap steeds diepgaander beïnvloeden en beïnvloedt deze op zodanige wijze dat alleen federalisering nog uitkomst lijkt te bieden. De vertaling van de Nederlandse teksten is door verscheidene vertalers verzorgd. Vaak zijn het knappe staaltjes van vertaalkunst, zoals Hermans' vertaling van J. Fr. Willems', *Ode aen de Belgen* (1818) evenals de oorspronkelijke tekst keurig op rijm.

Een fraai voorbeeld van onderschatting van de taalproblematiek is de openingstekst van James Shaw, die in zijn *Sketches of the Austrian Netherlands* (1786) schreef dat het overeen eeuw wel zeer onwaarschijnlijk zou zijn dat er in dit gebied, Vlaanderen, nog een andere taal dan het Frans zou worden gesproken. Juist een eeuw later waren de eerste taalwetten voor het onderwijs aanvaard en twee eeuwen later is het federaliseringsproces in België nagenoeg voltooid.

Tal van vertrouwde namen komen we tegen als leverancier van een fragment. We noemen in chronologische volgorde J. Verlooy, J. Fr. Willems, J. Vuylsteke, Edw. Coremans, J. MacLeod, A. Vermeylen, Fr. van Cauwelaert, C. Verschaeve, L. Dosfel, H. J. Elias, J. Kuypers, H. Fayat, M. van Haegendoren, Manu Ruys en Gaston Geens. Meer algemene stukken als fragmenten uit de Petitie van 1840, de Grievencommissie van 1856, het Waalse verzet tegen de tweekoninkrijkheid in Vlaanderen (1886), een pleidooi voor het ABN, de onafhankelijkheidsverklaring van de Raad van Vlaanderen uit 1917, de bisschoppelijke verklaringen uit 1925, een aanklacht tegen het taalgebruik uit 1946, veel over het federaliseringsproces van 1953 tot heden en bijdragen over de sociaal-economische structuur van Vlaanderen (bijdragen van Guido de Clercq en Chris Vandenbroecke) wisselen de meer persoonsgebonden fragmenten af. De Belgische kunst een equilibrium tussen links en rechts, tussen clericaal en vrijzinnig te handhaven is in ieder geval in deze uitgave zeer wel geslaagd.

De annotatie van de fragmenten is in handen van Louis Vos, al kunnen we ons niet voorstellen dat hij verantwoordelijk is voor de noot op blz. 72, waar verwezen wordt naar een brief van Ch. Rogier uit 1832 aan Palmerston. Het is te bekend dat deze brief een *canard* is. Zeer nuttig is de

literatuurlijst met nogal wat Engelstalige publikaties over de Vlaamse beweging en de taalstrijd in België. Al met al een zeer verzorgde uitgave die zeker in een behoefte zal voorzien.

Allerwege is er belangstelling voor het nationalisme en een collectie documenten uit een land waarde vorming van een 'Staatsnatie' mislukt is en taalnationalisme ten grondslag ligt aan een federaliseringsproces maakt de uitgave alleen maar belangwekkender. Dit geldt te meer daar een gelijksoortige verzameling documenten, zoals deze te vinden is in deel 15 van *Twintig eeuwen Vlaanderen* slechts tot het begin van de jaren zeventig loopt en weinig bevat over de federalisering. Misschien valt een uitgave in het Nederlands te overwegen. Naast een goede aanvulling op *Twintig eeuwen Vlaanderen* vormt een groot aantal van de teksten zeer geschikt materiaal voor leerlingen uit de hoogste klassen van het atheneum om met vraagstukken uit het Vlaams-Belgische verleden van 1780 tot 1990 kennis te maken.

P. van Hees

F. Lequin, ed., *The private correspondence of Isaac Titsingh, I, (1785-1811)* (Japonica Neerlandica IV, Titsingh Studies I; Amsterdam: J. C. Gieben, 1990, xlix + 534 blz., 8 biz. ill., f105,-, ISBN 90 5063 052 9 (verb.)).

In 1949 verscheen bij de Koninklijke vereniging Indisch instituut een erudiete en boeiende brochure over het sociale en culturele leven in de factorij Chinsura van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC). Auteur was de toen in Nederlandse historische kringen nog weinig bekende Charles Ralph Boxer. De held van zijn verhaal was de nog minder bekende Isaac Titsingh (1745-1812). Uit deze brochure bleek dat Titsingh onder VOC-ambtenaren een uitzonderlijke figuur was over wie een boeiende biografie geschreven zou kunnen worden. Uit zijn dissertatie, verschenen in 1982 (zie *BMGN*, IC (1984) 456-458), bleek reeds dat Lequin in het voetspoor van Boxer grote belangstelling voor Titsingh had. Die inspiratie heeft hij nu concreet vorm gegeven; hij publiceerde 215 brieven van, aan en over Titsingh die hij opdroeg aan de werker van het eerste uur Boxer. Lequin laat niet na zijn held te prijzen, onder andere door af te dingen op de betekenis van die andere, meer bekende Japankenner, Von Siebold. Men kan zich afvragen of een bezorger van iemands correspondentie deze persoon zo onomwonden in de lucht moet steken. Hij kan in zijn inleiding beter wat terughoudend zijn en de lezer zelf laten oordelen op grond van het gepubliceerde. Het is duidelijk dat Lequin in Titsingh een verwante geest vond: een harde werker met grote culturele belangstelling, 'obsessed by a neurotic passion for punctuality' (xviii). Dat laatste in het bijzonder kan een uitgever van bronnen goed gebruiken. Lequin laat geen steek vallen en zo werd zijn publikatie een voorbeeld van hoe het moet: integrale tekstweergave, exacte omschrijving van de stukken, lijsten van correspondenten, van geadresseerden en van origine van de bronnen, een index en acht foto's van pagina's uit de brieven.

Het kloeke eerste deel van de serie, die drie delen zal gaan omvatten, begint met een compacte *General introduction* waarin leven en werk van Titsingh, karakter en inhoud van de brieven en de manuscripten beschreven worden. Titsingh, opgeleid als arts, ging in 1765 als onderkoopman naar de Oost. Van 1779 tot 1784 zat hij met twee onderbrekingen in Japan, waar hij een collectie Japonica opbouwde. Zijn informanten over de Japanse cultuur en geschiedenis waren de Japanse tolken van de compagnie en de kleine bent van *rangakusha*, de 'Hollandkenners', die bij de VOC op Deshima verwoed kennis over Europa verzamelden en Japan wilden openen voor Europese wetenschap en techniek. Toen Titsingh van 1785 tot 1792 directeur van de VOC-factorij Chinsurah in Bengalen was, bleef hij corresponderen met deze wetenschappelijke